

П.І.Б. : Voloshyn Oleksiy / Волошин Олексій Гнатович / Волошин
Алексей Игнатьевич

Назва твору: Визначення перспектив використання «нетрадиційних» методів отримання інформації в процесі боротьби зі злочинністю / Learning perspectives of using unordinary methods of getting information during fighting against crime / Изучение перспектив использования «нетрадиционных» методов получения информации в процессе борьбы с преступностью

Ключові слова: *нетрадиційні методи, джерела доказів, зразки, спеціальні знання, інформація, «детекція брехні», гіпноз, поліграф / unordinary methods, sources of evidence, examples, special knowledge, “lie-detection”, hypnosis, polygraph / нетрадиционные методы, доказательства, примеры, специальные знания, «детекция лжи», гипноз, полиграф.*

Анотація: *В даній науковій статті розглядається сучасний стан та перспективи використання «нетрадиційних» методів отримання інформації в процесі боротьби зі злочинністю. Приділено значну увагу науковим, організаційним основам, завданням та прийняття на державному рівні відповідного правового інструментарію.*

There is showing the modern state and perspectives of using «unconventional» methods of getting information in the fight against crimes. There is paid enough attention to research, organizational principles, objectives and decision at the state level appropriate to legal instruments.

Рассмотрено современное состояние и перспективы использования «нетрадиционных» методов получения информации в ходе борьбы с преступностью. Уделено значительное внимание научным. организационным основам, задачам и принятия на государственном уровне соответствующего правового инструментария.

Волошин О.Г. старший викладач
кафедри криміналістичних експертиз
навчально-наукового інституту №2
НАВС

Сучасна криміналістика як спеціальна юридична наука прикладного характеру має свою досить розроблену загальну теорію, відповідні наукові методи дослідження і спирається на систему окремих криміналістичних теорій і методів.

Поняття «нетрадиційних» методів в криміналістиці з'явилося в кінці 80-х років минулого століття. В цілому проблема використання нетрадиційних методів по теперішній час є спірною та дискусійною. Деякі автори стверджують, що використання цих методів є доступним і потрібним, інші дотримуються думки про нездатність цих методів вирішити питання отримання правдивої інформації та говорять про небезпечність їх застосування для здоров'я людини.

Недоліком застосування «нетрадиційних» методів є те, що отримані результати не можуть бути визнані як джерело доказів, але все ж виконують допоміжну функцію для слідства і суду.

Будь-які методи, в тому числі «нетрадиційні» засновані на спеціальних знаннях в певній галузі.

«Нетрадиційні спеціальні знання» – це знання сучасних технічних, природничих та суспільних наук, котрі є перспективними для застосування в практиці розслідування кримінальних правопорушень.

В залежності від способу отримання інформації всі нетрадиційні методи можна поділити на дві групи:

1. методи, що не пов'язані з безпосереднім контактом опитуваної особи; (до них належать екстрасенсорика, психологічний портрет підозрюваного тощо)
2. методи, що пов'язані з отриманням інформації шляхом безпосереднього контакту з опитуваною особою (гіпноз, поліграф, наркоаналіз).

Ми бачимо, що нетрадиційні криміналістичні знання й методи можна визначити як такі, що не дістали достатнього визнання в теорії криміналістики та впровадження їх в практику і які криміналістика тільки пристосовує і використовує в своїх цілях для розслідування злочинів.

Таким чином вони не знаходять свого відображення ні в методах діалектичної та формальної логіки, ні в загальнонаукових методах, ні в спеціальних. Але немає сумнівів, що «нетрадиційні» методи займають особливе

місце в системі криміналістичних методів, оскільки вони є не менш дієвими та результативними.

З одного боку, не можна застосовувати науково не обґрунтовані методи при криміналістичному дослідженні, але у випадках, коли традиційні методи не спрацьовують, з'являється необхідність пошуку нових правомірних способів досудового розслідування. До таких методик належить і поліграф (інша його назва – «детектор брехні»).

Детекція брехні – метод інструментальної діагностики емоційної напруги людини. В основі цього методу лежить вимірювання психофізіологічних показників стану людини під час впливу на її емоційний стан слів-подразників. Через те, що психофізіологічні реакції людини в цілому не піддаються свідомому контролю, вони проявляються в фізіологічних функціях організму таких як температура тіла, частота серцебиття, стан систем кровообігу, ритм та глибина дихання, шкіро-гальванічний опір, ступень м'язової напруги, стан біотоків мозку та інших станів які можна виміряти. Вимір робиться пристроєм, який являє собою комбінацію кількох приладів, які зазвичай використовуються в фізіології та медицині для вимірювання відповідних функцій організму.

Слід зазначити, що в різні історичні періоди життя людей виникало питання: чи існує засіб, за допомогою якого стало б можливим викривати особу, яка говорить неправду.

Уперше поліграф було згадано в первісному світі, де детектором брехні був вождь племені, який спирався на свій життєвий досвід і внутрішні відчуття.

У стародавньому сході широко застосовувалося дізнання за допомогою рисової муки, яку насипали в рот підозрюваному на певний час, і якщо мука лишалася відносно сухою за цей період часу, особа вважалася винною, адже при спостереженнях у момент сильного хвилювання в людини пересихає в роті.

У стародавній Спарті молодиків ставили над краєм скелі та запитували, чи відчуває він страх. Відповідь юнаків у таких випадках завжди була негативна, але колір обличчя був у цьому разі індикатором. Якщо обличчя юнака ставало блідим – це означало, що він бреше. Подібний спосіб використовували і в Стародавньому Римі під час відбору охоронців.

В Африці особу, яка бреше встановлювали за контролем тремору рук. В Давній Персії та Давня Греції – за мануальним контролем пульсу і т.д.

У середньовіччі з'являються інші методи пошуку правди та виявлення брехні. Варто згадати святу Інквізицію з її арсеналом найжорстокіших способів катування як відносно обвинувачених, так і стосовно свідків.

У XIX ст. італійський фізіолог Анжело Моссо здійснив низку випробувань, під час яких виявив певну залежність фізіологічних показників

від емоційної напруги. Він розробив плетизмограф, який став значним поштовхом у подальшому розвитку детектора брехні.

У 1890-ті рр. італійський лікар-психіатр Чезаре Ломброзо винайшов гідросфігмометр, яким міряв тиск крові у підозрюваного, коли його допитувала поліція. Така практика невдовзі почала братися до уваги і в судах. Таким чином почалась ера інструментальної детекції брехні.

Перший поліграф, придатний для розслідування злочинів, був створений американцем Джоном Ларсоном. Цей прилад реєстрував на паперовій стрічці, що рухалася, пульс, тиск крові та дихання. Його винахід вважають прообразом сучасних поліграфів. Після успіху Ларсона, поліграф зарекомендував себе як прилад з досить високою точністю результатів.

Леонард Кіллер відіграв вирішальну роль в розвитку психофізіологічного методу детекції брехні в Сполучених Штатах. У 1926 р. він створив поліграф, базовий набір каналів реєстрації якого включає дихання, кров'яний тиск, шкіряний супротив і тремор, що, до речі, наявні і в сучасних пристроях.

Після них ще багато видатних вчених таких як Дж. Мак-Кензі, О. Р. Лурія, С. Верагута, К. Юнга ті інші займались розробкою та удосконаленням поліграфа.

У 1974 р. з'являється перший електронний поліграф серії Polyscribe компанії Stolting.

Приклади, дійсно, показують, що якщо ми стривожені, стурбовані, збуджені, нам страшно, то в нас з'являється емоційне напруження, яке виявляється в різноманітних фізіологічних показниках, які можна зафіксувати.

Одразу після доведення того, що за допомогою поліграфа можна перевірити чи говорить правду особа, яку опитують, виникає питання про застосування поліграфа в діяльності органів державної влади і у 1924 р. проведене Вільямом М. Мартсоном опитування із застосуванням поліграфу вперше було прийнято як докази і Індіані (США).

Серед країн, правоохоронні органи яких першими після США почали застосовувати поліграф: Китай (1943 р.), Індія (1948 р.), Японія (1951 р.) і т.д.. Сьогодні поліграф застосовують правоохоронні органи близько 70 країн світу.

В Україні в умовах реформування правоохоронних органів одним із ключових питань постало подальше впровадження поліграфа та отриманих за його допомогою результатів у діяльність органів внутрішніх справ.

Науково доведено, що вітчизняні психофізіологічні дослідження на основі поліграфа утворюють два напрями їх використання:

- у кадровій роботі;
- у правоохоронній діяльності.

Перший напрям орієнтовано на проведення кадрових і службових перевірок осіб для професійно-психологічного відбору на службу та навчання в систему правоохоронних органів України, в тому числі в систему ОВС.

Другий напрям – використання поліграфа в сфері практичної правоохоронної діяльності України, зокрема в кримінальному судочинстві.

Проблематика застосування поліграфа стосувалася відсутності законодавчого закріплення поліграфа в Україні, що слугувало для частини працівників правоохоронних органів та суду підставою для практичного невизнання доказами матеріалів, зібраних за допомогою детектора брехні. Не до кінця розв'язаним це питання залишилася й донині.

Сьогодні, застосування поліграфу в органах внутрішніх справ України здійснюється відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 9), який не забороняє використання технічних засобів, що не пригнічують волю та не завдають шкоди здоров'ю людей і довкіллю.

Крім того, останнім часом значно активізувалася діяльність державних інституцій у розвитку поліграфа в Україні.

Також застосування поліграфа передбачено в ст.50 новоприйнятого Закону України «Про Національну поліцію».

Тема застосування поліграфа в Україні для ефективності правоохоронної діяльності досліджувалася ще в 1990 р. у працях таких науковців, як К.В. Беляєв, В.І. Галаган, Д.В. Затенацький, Д.А. Мовчан, О.І. Мотлях, І.І. Когутич, О.В. Линник та багатьох інших.

З одного боку, нормативно-правове регулювання дає достатньо підстав розглядати застосування поліграфа як засобу отримання криміналістичної інформації, яке є не прямим доказом.

На користь цього свідчать:

- норми ст. 71 КПК України;
- п.5 наказу Міністерства юстиції України від 27 липня 2015 р. № 1350/5;
- наказ МВС України «Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ» № 743 від 28 серпня 2001 р. та інші нормативно-правові акти.

З іншого боку, не урегульованість цього питання дозволяє застосувати до поліграфа положення Закону України «Про судову експертизу», на підставі чого юридичною підставою проведення експертизи з використанням поліграфа можуть бути лише постанова слідчого, прокурора; ухвала суду, слідчого судді.

Відсутність прямої вказівки стосовно порядку використання поліграфа у Кримінальному процесуальному кодексі України зумовлює існування певних розбіжностей у практиці визнання його сутнісних характеристик, зокрема:

- у формулюванні назви обстеження на поліграфі (психофізіологічна експертиза, інтерв'ю, дослідження, опитування, тестування);
- у визначенні процесуального статусу поліграфологів (експерт, спеціаліст, оператор поліграфа тощо);
- у процесуальному оформленні результатів (висновок експерта (спеціаліста), довідка, залучення поліграфолога як свідка).

Крім того, нечіткими залишаються напрями його застосування у кримінальному судочинстві.

Але наявний міжнародний досвід використання поліграфа, існуюче законодавство України, методики, які використовуються для поліграфного тестування, та їх наукове обґрунтування дозволяють стверджувати про можливість застосування поліграфа і в українському судочинстві.

Розглядаючи поліграф як технічний засіб, слід зауважити, що проведення перевірки на поліграфі є дуже трудомістким та тривалим процесом, що складається з послідовних, методично обґрунтованих дій, з фіксацією психофізіологічних реакцій на поставлені фахівцем-поліграфологом питання і умовно поділяється на чотири етапи: підготовчий етап, перед тестова співбесіда, перевірка, після тестова бесіда.

- На підготовчому етапі поліграфолог знайомиться з матеріалами справи.
- Завданням передтестової бесіди є пересвідчення в добровільності згоди на проходження перевірки, ознайомлення опитуваного з його правами та обговорення підготовлених питань для виключення багатозначності тлумачення питань.
- Після закінчення передтестової бесіди поліграфолог вмикає поліграф і починає запис фізіологічних реакцій, тобто проводиться безпосередньо сама перевірка на поліграфі, яка триває, від одного до декількох годин, а при необхідності, в особливо складних випадках, вона може затягнутися на дві-три доби.
- Післятестова розмова є факультативним етапом і проводиться з метою схилення опитуваного до надання правдивих відомостей.

Існує чотири основних види запитань, які використовуються в поліграфних тестах:

- релевантні (які безпосередньо відносяться до події, з приводу якої відбувається опитування підозрюваного);
- контрольні (для порівняння рівнів фізіологічного стресу);
- жертвні (для зменшення реакції обстежуваного на релевантні запитання);
- симптоматичні (для визначення наявності певної невідомої події, яка має для обстежуваного велике значення).

У відповідь на питання у опитуваної на поліграфі людини виникають реакції, які фіксуються поліграфом як поліграма.

Аналіз результатів поліграфного обстеження здійснюється автоматично комп'ютерною програмою. У випадку необхідності проводиться «ручна» перевірка отриманих даних, при якій підрахунок балів здійснюється шляхом порівняння величини реакцій, даних на ключові і нейтральні запитання.

Отже, слід підкреслити, що поліграф є приладом медико-біологічного класу, який не чинить на організм людини яких-небудь негативних впливів. В силу цього метод поліграфного обстеження являє собою не травмуючу і не шкідливу для здоров'я, організовану по спеціальним методикам процедуру опитування людини.

Таким чином суттєве загострення криміногенної ситуації в Україні, а отже, і значні перевантаження в роботі слідчих підрозділів, спонукають до розширення можливостей використання сучасних наукових технологій. Однією з таких технологій є проведення поліграфічних досліджень.

Найбільш перспективними вважаються такі напрями застосування результатів поліграфічних досліджень:

- встановлення причетності чи непричетності особи до вчинення злочину;
- усебічне, повне й об'єктивне дослідження обставин справи, а також з'ясування обставин, що пом'якшують чи обтяжують кримінальну відповідальність;
- розшук осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства та суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти.

Підводячи підсумки слід зазначити, що на сучасному етапі для боротьби зі злочинністю, в тому числі для розслідування злочинів, вже недостатньо використовувати лише традиційні методи боротьби. Зараз необхідно впроваджувати нові методи, вже визнані в інших країнах, проте які ще практично не використовуються у нас.

Постановці і вирішенню проблеми впровадження в практику будь-якого методу повинна передувати аргументована відповідь про його відповідність науковій достовірності та об'єктивності, етичній захищеності особи, відповідності правовим засадам і правилам кримінального судочинства.

З врахуванням цього гіпноз, біоритмологія не можуть бути рекомендовані в силу того, що є засобом впливу на волю допитуваного, засобом, що обмежує або виключає його можливості на захист. Поліграф вільний від цих недоліків і при уточненні мети використання, визначенні чіткої процедури застосування може бути віднесений до засобів, які допускаються.

Враховуючи те, що на сучасному етапі практика застосування «нетрадиційних» методів отримання інформації у діяльності правоохоронних

органів знаходиться на стадії становлення та недостатньо обґрунтованим відкритим залигається питання застосування такого науково-технічного засобу як поліграф і доцільним буде внести наступні пропозиції:

- створити нормативно-правове забезпечення, яке регулюватиме правовідносини у сфері застосування поліграфа;
- розробити практичні рекомендації по застосуванню слідчими поліграфів з відповідними рекомендаціями щодо процесуального оформлення отриманих результатів;
- оснастити слідчі підрозділи всіх рівнів поліграфами, що дозволить підвищити ефективність та результативність діяльності з розслідування злочинів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 03.04.2012 №4651-VI.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII // Голос України. – 215. – № 141 – 142. – 6 серп.
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 №2135-XII
4. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 року: зі змінами від 01.01.2011р.
5. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Пленуму Верховного суду України від 30.05.1997 №8XII.
- 6.. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України № 842 від 28.07.2004 року.
7. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 : наказ Міністерства юстиції України від 27 лип. 2015 р. №1350/5 // Офіційний вісник України. – 2015. - № 58. – Ст. 1921.
8. Галаган В.І. Використання поліграфу: «за» і «проти» / В. Галаган //Українське право. 2000.- №1. 2 С. 172-174.
9. Історія поліграфу. [Електронний ресурс] 2 Режим доступу: <http://poligraph-west.com.ua/historyua.php>.

10. Чернєй В.В. Актуальні проблеми впровадження поліграфічних технологій у правоохоронну діяльність // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 7-8 листопада 2015 року) К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 244 с.

П.І.Б.:

Назва твору: Визначення перспектив використання «нетрадиційних» методів отримання інформації в процесі боротьби зі злочинністю / /

Розглянуто сучасний стан та перспективи використання «нетрадиційних» методів отримання інформації в процесі боротьби зі злочинністю.

Рассмотрено

There is showing the modern state and perspectives of using «unconventional» methods of getting information in the fight against crimes.

Ключові слова: нетрадиційні методи, джерела доказів, зразки, спеціальні знання, інформація, «детекція брехні», гіпноз, поліграф / /